

Az igazi révészség

Az identitás annál kétesebb, minél fontosabb. A felgyorsult időben gyorsan nő a fontossága is, a kétsége is. A fontossága az egyéniségével párhuzamosan nő. Minél fontosabb az egyes ember mint egyéniség, mint „egyedüli példány”, annál fontosabb kérdés a maga és mások számára, hogy ki ő. Mivel azonos, mivel nem.

Ez pedig annál kérdésesebb, minél kevésbé determinált az egyén léte. Minél kevésbé adott születésünk pillanatától, hogy kik vagyunk, kivé lehetünk, kivé nem.

Ez a két folyamat egy. Minél kevésbé determinált, minél kevesebb ember élete külső tényezők által, annál egyénibb az emberi lét, és az identitás annál inkább választások kérdése. Annál kevésbé készen kapott azonosság. Annál inkább egyéni döntésen alapuló azonosulás. Annál kevésbé állandó. Annál kevésbé állapot. Annál inkább folyamat. Annál kevésbé bizonyosság. Annál inkább probléma. Mint a párválasztás. Az is akkor probléma, amikor van választás. Akinek a párja nem a választottja, hanem a sorsa, annak nincs megoldandó problémája, csak hordozandó sorsa, légyen az áldott vagy átkozott.

Minél gyorsabban változik és minél tágabb az a világ, amely a szemünk elé kerül, és amelyben mozoghatunk, annál több az azonosulási lehetőség és ajánlat időben is és térben is. Annál több az ígéretes és fenyegető, pozitív és negatív tényező, amely az azonosulásainkat befolyásolja. Annál több identitást hagyhatunk életünk során magunk mögött, miközben azok az elhagyott identitások nem ürülnek ki belőlünk, mint történelmi salakanyag, hanem ott lappanganak aktuális identitásaink árnyékában.

Ha végiggondolom ebből a szempontból azokat az életeket, amelyeket magam körül láttam, amelyeket figyeltem, kutattam, csupa változékony és ambivalens identitástörténetet látok. Alább ezekből állítok össze egy kis példát.

Mucur néni sem tudta

„Dó, ré, mi fá, szó, lá ti dó / Szalonnát eszik a zsidó.” Ezt dalogattam kilenc-tíz éves koromban. Mucur néném-től tanultam. Megérkezett Mucur néni férje, anyai nagyanyám öccse, Lajos bácsi, és hallván, mit dúdolgatok, éktelen haragra gerjedt. Istenesen leteremtett: tudom-e én, mit kántálok! Hogy ezért mennyit szenvedett az én családom! Nem értettem a világot. Egyrészt, mi rossz lehet abban, amit a drága Mucur néni énekelt nekem? Másrészt, mi baj van azzal a szalonnával? Az ugyan akkor még nem volt az agyamban, hogy a zsidóban mi is érdekeltek vagyunk, de azt tudtam, hogy mi is eszünk szalonnát, Lajos bácsi is eszik szalonnát: mi lehet azzal a baj, ha valakire azt mondják, hogy szalonnát eszik? Hagyján, hogy én nem tudtam. Mucur néni sem tudta.

Lajos bácsi feleségét és fiát elpusztították a vészidőszakban. Ő pedig túlélte a munkaszolgálatot, Mauthausent és Dachaut. Az övéi elvesztése után ő is újraépítette az életet, mint oly sokan, de nem egy „unzeránert” vett feleségül, hanem egy nála sokkal fiatalabb megözvegyült cserhályalápi parasztasszonyt, a Mucurt.

Lajos bácsi volt a szociáldemokrata párt megyei titkára a világháború után Nógrádban. Régi, balos szocdem, nyomdász szakszervezeti vezetőként szervezett sztrájkokat, tüntetéseket, ebből kifolyólag olykor le is csukták.

Nem tartotta a kapcsolatot sem az Örökkévalóval, sem a zsidó hagyományokkal, nyilván évtizedek óta ette a szalonnát. Nógrádi szocdem vezetőként szeretett bele Mucur nénibe, de nagyon. Népies szerelmes verseket írt hozzá, a hegedűjén magyar nótákat húzott, udvarolt, mint egy Jávor Pál. 1947-ben vidáman integetett a kékcédulások teherautójának, intenzíven részt vett a pártegyesítésben. Ennek jutalmául ő lett az egyesített párt első polgármestere Balassagyarmaton, de a hála nem tartott sokáig, 1949 végén leváltották, megrágalmazták, kizárták a pártból, de nem csukták le, és viszonylag gyorsan rehabilitálták. Viszont politikai szerepben többé nem tartottak rá igényt, visszament nyomdásznak, örült, ha a *Typographiában* lehozták egy-két cikkét. Sértett, balos kommunistaként élte életét, sérelmeit itt nem részletezem.

Sokakkal együtt azért (is) volt szocdem és kommunista, hogy ne legyen zsidó. Másrészt nem volt titkos zsidó, nyíltan maradt sors-zsidó, az üldözött sorsközösség öntudatos tagja, aki mindenre érintettként ugrott, amiben antiszemitizmust orrontott.

48

Mucur néni imádta őt, és minden korábbi hitéből kilépve követte őt politikailag. Amikor a szalonnás ügy után évekkel megjött a kórházból, ahol közölték vele, hogy Lajos bácsi tumorját nem lehet eltávolítani, visszavarrták a daganatot, életben tartják, amíg tudják, úgy zokogott, ahogy én még senkit nem láttam sírni korábban, és átpolitizálta a fájdalmát: amikor egy csomó fasiszta jár-kei szabadon a világban, miért az én drága, kommunista Lajosomat viszi el a rák?!

Mucur néni kilépett korábbi önmagából Lajos bácsi után, de a dalok és mondókák vele maradtak, és aktiválódtak, amikor visszaélta magát abba az időbe, amikor az ő fia volt kisfiú. Az ő fejében ennek a szalonnás rigmusnak nem volt semmilyen politikai jellege. Nem érzékelt benne ilyet sem régen, sem akkor. Egy szeretettel teli, nagyon érzékeny ember volt ennyire érzéketlen arra, amire imádott párja annyira érzékeny.

Ilyen bűvópatakjai vannak a félig jellegüket vesztett, félig jellegüket őrző identitásoknak.

Libazsír csak kenyéren

Gyerekkoromban egyszer valahonnan előkerült egy régi kis terítő, amelyre rá volt horgolva Nagy-Magyarország és alája, hogy „Nem, nem, soha!” Anyám horgolta azt még a miskolci izraelita tanítóképzőben iskolai feladatként. Érdeklődtem, hogy mi ez, és akkor anyám megtanított arra, amit neki tanítottak az iskolában: „Ekkora volt Magyarország, / Most meg ilyen kicsi

már, / Rossz emberek elrabolták, / Jaj, Istenem, de nagy kár!” És el is mutogattuk karunkat széttárva, hogy milyen nagy volt, majd kezünket összezárva, hogy mekkora lett ez az ország.

Anyám ezeken a dolgokon nagyon régen túl volt. És valahol érzelmileg mégsem. A családot Miskolcon a szigorú ortodoxia fogságában tartó dédapám meghalt. A család Budapestre költözött, és a fővárosban anyám, nagyanyám már igen lazán kezelte a vallási előírásokat, ha egyáltalán. A lichtenwörthi koncentrációs táborban anyám szakított az Istennel. Olyan Isten nincs, aki ezt megengedi, s ha van, az neki nem Isten. Itthon, amint egy kicsit összeszedte magát, belépett a kommunista pártba. Amikor viszont a húga agitálta, hogy keresztelkedjen ki, mint ők, mert ugyan a vész most elmúlt, de sohasem lehessen tudni, akkor határozottan nemet mondott. Ő az, aki, őt annak fogadják el, ami, vagy sehogya.

Engem azután annyira ateistának neveltek, hogy gyerekkoromban egyszerűen nem hittem el, hogy tényleg vannak komoly, felnőtt emberek, akik olyan balgák, hogy templomba járnak. Anyám kizárólag disznószírral volt hajlandó főzni. Étolaj elő nem fordult a háztartásban. Libaszír pedig csak kenyéren.

Nagynénémék, akik anyámat a kikeresztelkedésre akarták rábeszélni, '56-ban kimentek Kanadába. Hamarost kivetették a nagyszüleimet, és ott rekonstruálták azt a kóser háztartást, amelyet Miskolccal a hátuk mögött hagytak. Érzelmileg is, politikailag is nagyon zsidók lettek. Mélyen beágyazódtak a montréalai zsidó közösségbe, jelentős részben abból származott női szabó nagynéném klientúrája. Mesélgették a vicceket, mint például azt, hogy miért nem kell vécé egy zsidók és arabok lakta házba: mert a zsidók a szarból is aranyat csinálnak, az arabok meg a szart is megeszik.

Nemcsak a zsidó identitásuk lett és a magyar maradt erős, de szenvedélyes angol identitásuk is lett a kétnyelvű országban. Nem győzték gyaláznia a franciákat, engesztelhetetlen gyűlölettel emlegették az őket uszító De Gaulle-t, el voltak képedve, hogy engedhetik meg a franciáknak, hogy újra meg újra népszavazási cirkuszt rendezzenek Québec elszakadásáról.

Nagynéném, nagyszüleim mindazok után, amit születésüktől addig átéltek, a végre meglelt nyugalmat, biztonságot féltették az újabb felfordulástól. Maradjon az az ország úgy, ahogy van, ahogy befogadta őket. Ők nem is beszéltek franciául. (Nagyszüleim angolul sem, németül kommunikáltak, ami a nagyrészt közép- és kelet-európai jövevényekből álló montréalai zsidó közösségben nem volt probléma.) De az ott felnőtt unokatestvéreim! Kérdezgettem őket, hogy mégis miért. Nem vagytok sem franciák, sem angolok, hanem magyarok, sem katolikusok, sem protestánsok, hanem zsidók, Québec mindkét nyelvét anyanyelvi szinten beszélitek... Racionális válasz nincs. Ezt a hármas identitást hozták a gyerekkorukból: zsidó-magyar-angol, és az identitások ugyan sérülékenyek, amikor érdekeket, pláne létérdekeket sértenek, de ha nem, akkor a funkciójukat is túléljük, mert funkció nélkül is funkcionálisak, amennyiben valamilyen közösséghez kötnek.

Évtizedeken keresztül úgy tűnt, hogy a szüleim politikailag homogén párt alkotnak. Két rendes, lojális párttag. A rendszerváltás hozta elő a hívó zsidó

kispolgárból lett kommunista és a hitetlen, harcos szocdem munkásból lett kommunista politikai identitásának ereje közötti nagy különbséget. Ez sohasem mutatkozott volna meg, ha nem bukik meg a pártállam. Apám ment a kitartó kommunistákkal Grósz után az MSZMP-be, anyukám már 1990-ben is a liberálisokra szavazott, nekik drukolt, és azután is, amíg élt.

Anyám és anyósom nagyon szerették egymást. Anyósom a filojudeista Hit Gyülekezetéből hozta magával a vallásos zsidók iránti lelkes érdeklődést, édesanyám pedig mindig szeretett azok kedvében járni, akik szeretettel közeledtek hozzá, és a rendszerváltás meg az öregség amúgy is aktivizálta az ő elfojtott fiatalkori énjét. Anyósomnak úgy beszélt a hívő zsidó múltjáról, a zsidó élet és hitélet akkori folyásáról, hogy anyósom máig úgy emlékszik rá, mint akinek nagy hite volt, és nem akarja elhinni nekem, hogy anyukám már 1945-ben szakított az Örökkévalóval.

A választott identitások közül a szurkolói az, amelynek a választása már gyerekkorban megtörténhet, mert nem kellene hozzá olyan ismerettel, amelyeket például a politikai identitás feltételez. Az általános iskola felső tagozatában nálunk a fiúknak többnyire volt már szurkolói identitásuk. Én az FTC-t szúrtam ki magamnak ismeretlen okból, de nem meglepő módon, mert egyébként is az volt a legnépszerűbb csapat akkor is. Érzékeltem, hogy a rokonaim valahogy furcsán reagálnak szurkolói megnyilvánulásaimra, de rám hagyták a dolgot. Az 1958 óta Kanadában élő nagymamám dörgött levélben: hogy drukkolhatok én az FTC-nek! Micsoda dolog, hogy nem az MTK-nak drukkolok, mint az anyám, vagy legalább a Vasasnak, mint az apám.

50

Nagymamám egyrészt egy generációval közelebb volt a hagyományos autoriter családmódelhez, amelyben az ilyesféle másodlagos jelentőségű identitások sem választottak, hanem öröklöttek, s megkívántatik a szülői minta követése ebben is. Másrészt felnőttként érte meg az antiszemitizmus nagy konjunktúráját az első világháború után, és sok drámai tapasztalat birtokában volt már a harmincas évek végén, amikor az Üllői úton a B-közép az MTK (akkor Hungária) feloszlását követelte, ami 1940-ben meg is történt. Ő csak azt érte meg itthon, hogy az FTC-t kvázi fasiszta csapatként kezelték, ledegradálták, beolvasztották az édesipari dolgozók sportkörébe, megfosztották nevétől és színeitől, s elterjesztették azt a szlogent, hogy nem minden fradista fasiszta, de minden fasiszta fradista. (Engem még 1968 tájkán is csúfoltak úgy parasztfiúk Dömsödön, hogy fradista-fasiszta.) Nagymamám akkor már nem volt itthon, amikor az FTC-t rehabilitálták, és újra bajnok lehetett.

A sors fintora

Kérdés, Révész vagyok-e én. Érvényes-e az én Révész-identitásom?

Nagyapám Zsigmond testvérének a fia, Révész Ferenc 1947. október 3-án levelet írt nagyapám Mihály testvére fiának, Révész Andrásnak: „Gyakran hallottam Tőled felszólalásaid során, hogy arról beszélsz »Mi, Révészek«. Egy messze költözött Révész nevében, az apám nevében vagyok kénytelen tiltakozni, hogy ezt a kitévelt a jövőben is használd. Minket Révészeket:

édesapádat, édesapámat és talán szerénytelenség nélkül megállapíthatom, engem is két tulajdonság jellemez. Az egyik: öneszmélésünk óta minden erőnkkel és némi tehetségünkkel a pártért dolgozunk. Másodszor: szerények vagyunk. Nem tudom, hogy e két alaptulajdonság közül Te melyiket mondhatod magadénak. Becsaphattad eddig az embereket mozgalmi múltaddal, de mától kezdve egyre nagyobb számban jelentkeznek a koronatanúk, akik tanúvallomást tesznek amellett, hogy a múltban semmilyen kapcsolatod sem volt a szocialista dolgozók harcához.” Ezt a levelet Ferenc másolatban megküldte nagybátyjának, András apjának is egy kísérőlevéllel, mely ezzel végződött: „Kötelességemnek tartom, hogy Mihály bácsit értesítem erről a levélről, mert változatlanul az a meggyőződés, hogy a Révész-szellemet a maga igazi mivoltában mi képviseljük, András csak nevében, de nem szellemében Révész.”¹

A Magyarországi Szociáldemokrata Párt kommunistabarát, a munkáspártok egyesülését támogató „baloldala” és az egyesülést ellenző, a párt önállóságának megőrzésére törekvő „jobboldala” között egyre durvább harc folyt. A két unokatestvér konfliktusa ennek a része volt.

Ferenc a levelében hosszan részletezi, mennyire nem vett részt András azokban a harcokban, amelyeknek jutalmaként őt többször bebörtönözték, verték, villanyozták, toloncházban tartották, hosszú évekre rendőri felügyelet alá helyezték, Dachauból jött haza. Való igaz, András sohasem tartozott a kommunistákhoz közel álló, radikális szociáldemokraták közé, de a tizennyolcadik születésnapján, mint az akkori Révészek általában, ő is belépett a pártba. Közismert álnevéen, Mihályi Andrásnéként rendszeresen publikált a *Népszavában*, a székesfőváros alkalmazottjaként szociálpolitikával, gyermekvédelemmel foglalkozott, nem érték őt olyan csapások, mint Ferencet. Ráadásul az ő legszűkebb családjában nem voltak áldozatai a vészorszaknak sem, miközben Ferenc testvérét és apját (akire „messzeköltözött Révész-ként” utal a levélben) a Szálasi-puccs utáni napokban a Dunába lőtték a nyilasok.

Ferenc a levelében leszögezi, hogy előbb-utóbb megindul a pártban a „tisztulási folyamat”, és ő elő fog adni minden terhelő adatot, ami Andrást érinti.

Andrást a pártegyesítés előtt Kéthly Annával és a többi prominens „jobboldalival” együtt kizárták a pártból, 1950-ben letartóztatták, életfogytiglani szabadságvesztésre ítélték, öt és fél évvel később szabadult. Egyben és kamatostul leszenvedte, amit Ferenc részletekben. Apját, a Ferenc által őszintén nagyra becsült Mihályt, aki átlépett az egyesített pártba, kirúgták mindenhonnan, megfosztották minden alkotási, publikálási lehetőségtől, egyedülálló munkásmozgalmi archívumától megfosztották, és sakkban tartották a fiával, akinek az életéért kellett rettegnie. Ferenc ezalatt rövid ideig a pártközpont agitprop osztályát vezette, majd az Akadémiai Könyvtárat, később a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtárat igazgatta.

Csakhogy Mihály bácsi sem lehetett révészferenci értelemben igazi Révész, mert 1956 forradalmi napjaiban kiderült, hogy nem a pártegyesítő

¹ A leveleket a Politikatörténeti Intézet levéltára őrzi, PIL 721.f. 1.cs. 504. ő.e. 27–29. lap.

oldalán állt, hanem az Andrással együtt kirúgottakén. 1956 november elején, amikor a szociáldemokratákhoz visszatért *Népszava* élére állt felelős szerkesztőként, így köszöntötte a „rég *Népszava*” olvasóit: „Az a nyolc esztendő, amelynek ki kellett maradnia a *Népszava* évfolyamszámából, nem a mienk volt, az 1948 márciusától 1956 október végéig megjelent *Népszavak* nem a szociáldemokrácia *Népszavai* voltak. Az a lap, amelynek első számával most elindulunk, a magyar szociáldemokrácia szellemében, a régi *Népszava* szellemében indul el az újtára, nehéz útra, amelyre büszkén és boldogan néz. Büszkén és boldogan, mert az országépítés és a pártépítés útjának látja. Büszkén és boldogan, mert tudja, hogy az önkényesség és a zsarnokság esztendeinek sora után a magyarok százezrei követik lelkesen ezen az úton, a régi *Népszava* útján. Szeretettel és hálával áldozunk ezekben a percekben drága elvtársaink emlékének, mártírjaink emlékének, azok emlékének, akik a zsarnoki önkény és kegyetlenség áldozataivá váltak azokban az esztendőben, amelyekben ez a zsarnokság azt is lehetetlenné tette, hogy a szociáldemokraták *Népszavája* megjelenhessék.”

A sors fintora, hogy a rendszerváltáskor Andrást fiával, Révész T. Mihállyal együtt éppen azért rúgták ki az újjáalakuló szociáldemokrata pártból, mert túlságosan közel vitte volna az állampárt utódpartjához, az MSZP-hez. Révész T. Mihály azután Horn Gyula személyes tanácsadója lett, és az MSZP jelöltjeként vezette az Országos Rádió- és Televízió Testületet.

Én pedig sajnos az igazi révézség semmilyen kritériumának nem felelek meg, már csak azért sem, mert sem ilyen, sem olyan szociáldemokrata nem voltam soha.

Determinált életek

Az igazi révézség olyan, mint az igazi magyarság. Vannak természetük szerint értéktartalommal bíró és értéktartalommal nem bíró identitások. Ez utóbbiak közé azok tartoznak, amelyeket születése, nyelve, életének színtere alapján bármilyen értékrenddel, világnézettel rendelkező ember megélhet. Így lehet ember, aki embernek született, magyar, aki magyarnak született vagy azzá vált, Révész, aki annak született vagy azzá vált stb. Keresztény, kommunista, liberális, náci, izraelita, természetvédő, wagneriánus, antiglobalista, euroszeptikus stb. stb. identitással viszont csak az rendelkezhet, aki ahhoz illő nézeteket vall.

Az identitásoknak ez a két csoportja az írásom elején vázolt folyamatban válik szét. Annál inkább szétválik, minél kevésbé determinált az emberek élete, minél szabadabbak, minél szabadabban határozhatják meg önmagukat, minél távolabb kerülünk attól a társadalmi állapottól, amelyben a születés meghatározta a világnézetet, értékrendet, életmódot, amelyet az emberek követhettek.

Akik az értéktelített és értéksemleges identitásokat összekapcsolják, ennek a szabadságmentes, determinált állapotnak az irányába igyekeznek „visszaforgatni a történelem kerekét”. És még a magát haladónak tudó, hite szerint új világot építő és annak előőrsében menetelő Révész Ferenc is ezt tette, s ebben a tekintetben nem is tett mást, mint például Csurka István,

éppen csak nem alkotta meg a révézségteljesítmény szót, mint Csurka a magyarságteljesítményt.

Ahol az emberek már rendelkeznek bizonyos mértékű szabadsággal önmaguk fölött, az értéksemleges identitások értékekhez kötése súlyos és általános identitászavarhoz, például a magyarságtudat és bármilyen nemzet tudat zavarához vezet. Azok beszélnek legtöbbit erről a zavarról, akik leginkább okozzák. Mert ők azt tekintik zavarnak, ha valaki a nemzetükhöz tartozónak érzi és vallja magát, és mégsem úgy gondolkodik, mint ők. Számukra a nemzet mindig túl kicsi és túl nagy. Túl kicsi az értékközösségükbe tartozó „igazi” nemzet, és túl nagy a valóságos nemzet, mert sohasem fogynak el belőle a másként gondolkodó kirekesztendők. A kirekesztendők kirekesztése a szemükben egyidejűleg szükséges a nemzet életerejére, egészsége szempontjából, és káros ugyanebből a szempontból, hiszen csökkenti a nemzet méretét, márpedig a méret és az életerő között szoros kapcsolat van az ilyesféle nemzetinek vélt gondolkodás szerint.

Abszurd hazugság

Van olyan, hogy egy identitás az egyik szinten hamis, a másik szinten valós. Ilyen a munkáshatalomként legitimált pártállam kádereinek az első generációban még nem ritka munkás- vagy parasztidentitása.

Természetesen abszurd hazugság volt, hogy Péter Gábor fizikai munkás személyében a munkásosztály vezeti az Államvédelmi Hatóságot, melynek ökle maga a munkásoköl, mely oda csap, ahová köll. Az azonban nem vicc és nem hazugság, hogy Péter Gábor valódi szabó volt, a mestersége az identitásának fontos részét alkotta akkor is, amikor az ÁVH-ban vezérkedett. Ezért morzsolgatja a *Tanúban* az ő karikatúrája, Virág elvtárs Pelikán hajtókáját, megállapítván, hogy a gátör zakója 85 százalékos angol szövetből készült, túltömött a vállrésze, de a reverje jó.

Dobi István úgy tette meg az utolsó lépcsőfokokat a számarlétra tetejéig, hogy minden fokon – amikor földművelési miniszter, amikor miniszterelnök, amikor államelnök lett – arról zengtek az őt köszöntő cikkek, hogy íme ezeréves elnyomatás, kizsákmányolás után a magyar föld művelője, a földmunkás az övéi nevében átveszi az irányítást, és ennél fényesebb bizonyosság nem is kell arra, hogy immáron az elnyomottak, kizsákmányoltak kezébe került a hatalom. Ezen elsődleges hazugság mögött is van másodlagos valóság.

Dobi egyrészt nagyon nem maradt földmunkás, másrészt nagyon is az maradt. Mindazok után, amit gyerekkorától ötvenéves koráig összegyűjtött a földeken, hogyne érezte volna magát annak! Azért ennyi kemény munka mégis jogalap. Pontosan olyan szemmel nézte és látta a földeket, mint Virág elvtárs a zakókat. Azzal a különbséggel, hogy ennek Dobi esetében gyakorlati jelentősége is volt, miután agrárpolitikával foglalkozott, szorgalmasan járta az országot, és mindenhol tudták, hogy az ő személyében olyan vezető érkezik, aki nagyon is tisztában van vele, miként kell bánni földdel, állattal.

Fent említett Lajos nagybátyám személyében sem a munkásosztály polgármesterkedett Balassagyarmaton, de Márkus Lajos nyomdász identitása

sem lehetett kérdéses. Kiváló nyomdász volt, és folytatta is a mesterségét, amikor kiebrudalták a politikából.

Azt pedig közelről láttam, hogy apámnak mennyire fontos volt káderként is a vasmunkás-identitása. Házi vitáink állandó eleme lett, hogy releváns-e a rendszerre jellegére nézve az a tény, hogy az újpesti tanács ipari osztályát az ő személyében olyasvalaki vezeti, aki önérzetes munkás, és tud valamit arról a munkáról, ami a kerület kisiparosainak és kisipari szövetkezeteinek műhelyeiben folyik. Én érzékelttem, hogy apámat ebben a körben eléggé kedvelik, de nyilván nem találkoztam azokkal, akik nem kedvelték, ha voltak, az a kedvelés is lehetett relatív, és bizonyára összefüggött azzal, hogy apám akkor vette át az ipari osztály vezetését, amikor tőle függetlenül megszűnt a kisiparosok adósanyargatása, és sokkal könnyebben lehetett iparengedélyhez jutni, mint korábban. Apám nyugdíjas korában fél életét a pincében berendezett műhelyében töltötte, ahol gyakorolta a mesterségét, és boldogabb volt, mint a tanácsházán, ahol már rég elfogytak körülötte a munkásból lett káderek.

A munkásidentitást jellemzően olyan káderek őrizték, akik részt vettek a munkások érdekvédő harcaiban, szervezték a munkások ellenállását, a sztrájkokat, a tüntetéseket, káderként pedig azt a rendszert szolgálták, amely a munkásmozgalmat megsemmisítette, a sztrájkjogot eltörölte, a szakszervezeteket látszatlétre ítélte. Ők tehát objektíve renegátok lettek akkor is, ha szubjektíve munkások maradtak. De ez fordítva is igaz: szubjektíve munkások maradtak akkor is, ha objektíve renegátok lettek.

Ez volt az egyik lehetősége annak, hogy a szubjektum megőrizze valamilyen formában énképének integritását, megképezze a folyamatosságot a rendszerváltó időkben egymást váltó én-jei között.

54

Torzuló emlékezet

De volt, van ennek több egyéb formája is. Nézzünk erre két példát. Orbán Viktorét és Horn Gyuláét. Mivel az utóbbi egyben Medgyessy Péteré is és Gyurcsány Ferencé is, ebbe a két modellbe belefér az elmúlt negyedszázad valamennyi országkormányzója. (Indokolt is, hogy mindenki beleférjen, mert sajnos nem volt a rendszerváltás óta olyan kormányfője Magyarországnak, aki a rendszerváltás előtt is demokrata volt, és a rendszerváltás után is az maradt. A torzuló emlékezettel szemben Antall József sem volt ilyen, de vele itt most nem foglalkoznék. Ő mindig hangsúlyozta, mennyire változatlanok maradtak az ő nézetei egész élete folyamán. A róla szóló könyvemben – *Antall József távolról*, 1995 – kimutattam, hogy ez nem így volt.)

Orbán Viktor (a radikálisan liberális Fideszből megmaradt társaival együtt) all-round renegát. Dokumentálható (sokan, sokszor dokumentáltak is), hogy pályája során valamennyi jelentőséggel bíró álláspontjának az elmentését képviselte már. A teljes körű diszkontinuitás mögött azonban van egy rejtett kontinuitás, amely az ő identitását adja. Ez pedig a professzionális politizálásnak az a tökéletesen értékmentes felfogása, amely a politikai tevékenység kizárólagos céljának a politikai és egzisztenciális haszon maximalizálását tekinti. Ez az állandó, az értékek, normák, álláspontok,

amelyeket a cél érdekében adott helyzetben képviselni érdemes, változók és pusztán eszközként szolgálnak. Orbán önazonosságát, személyiségének erejét ez a rejtett, de annál valóságosabb identitás adja. Ennek jegyében bármi képviselhető, amely a haszonmaximalizálást szolgálja, többek között a természetüknél fogva értékmentes identitások, például a magyar identitás értékfüggővé tétele is, úgy, ahogy fentebb leírtuk.

A Horn-modellt egyszer már igyekeztem megközelíteni (*Alkalmazott haláleset, Beszélő*, 2013. július 1. <http://beszelo.c3.hu/blog/revesz-sandor/alkalmazott-halaleset>). Van két tény: 1. Horn Gyula soha nem bánta meg, nem ítélte el, nem tartotta morálisan aggályosnak mindazt, amit a rendszerváltás előtt tett. Mi több, ezt ő vállalta az 56-os karhatalmistasággal együtt a legkönnyedebben, legfölényesebben, mondhatnánk, leghetykébben. 2. A polgári demokrácia és a kapitalista piacgazdaság normái Horn Gyula kormányzati ciklusában érvényesültek Magyarországon a rendszerváltás után leginkább. Ez az állítás legalább annyira a többi ciklus kritikája, mint a Horn-ciklus dicsérete, de akkor is így van.

Ennek a kettősségnek az együttese az, melynek vonzása a pártállamban kezdődött közéleti pályák folytatói számára ellenállhatatlan. Mert összeegyeztethetővé teszi a polgári demokrácia szolgálatát és tagadását. Egyenértékűvé teszi a polgári demokrácia elleni harccal, értékei, normái, eredményei tagadásával, híveinek üldözésével eltöltött múltat – a polgári demokrácia szolgálatába állított jelennel. Horn Gyula példájára hivatkozva lehet öntudatosan tiltakozni a polgári demokrácia normáinak eltiprása ellen, és ugyanakkor morális aggályok nélkül, öntudatosan vállalni ezen normák sokkal erőteljesebb (sok-sok emberéletet elpusztító és megtörő) eltiprásában való közreműködést.

A folyamatosság ilyen tételezésének van egy irányzatos és egy relativizáló formája. A relativizáló forma lényege, hogy a történelmi adottságok változnak, az éppen aktuális adottságokból próbáltuk a rendszerváltás előtt is és próbáljuk a rendszerváltás után is a legtöbbet kihozni. Ha a diktatúra az adottság, akkor abból, ha a demokrácia, akkor abból. Ezt nevezhetjük értéknihilista pragmatizmusnak.

Az irányzatos forma abban a jellegzetes önmeghatározásban összegződik, hogy „én baloldali voltam világéletemben”. A baloldaliság is, a jobboldaliság olyan tág kategória, amely diktatúrákat és demokráciákat von közös halmozba, ezért lehet velük a diktatúrák és demokráciák közötti rendszerváltásokat áthidalni. A jobboldaliság is használtatott erre a célra a diktatúrák utáni Spanyolországban, Portugáliában, Olaszországban, Németországban.

Fogjuk mi még hallani a jelen NER-es kádereitől, akik majd tovább szolgálnak a polgári demokráciába való visszaváltás után, hogy ők jobboldaliak voltak világ életükben.

Bár már ott tartanánk.